

DEPARTAMENT DE GEOGRAFIA
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
MASTER D'ESTUDIS TERRITORIALS I DE LA POBLACIÓ
CURS ACADÈMIC 2012-2013

BASES PER A UNA GESTIÓ DEL TERRITORI EN FORMENTERA.

VUIT PROPOSTES I QUARANTA PROJECTES

PRESENTACIÓ

El present document conté els resultats del projecte docent del Màster d'Estudis Territorials i de la Població (especialitat Ordenació del Territori), organitzat pel Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona durant el primer semestre del curs acadèmic 2012-2013. El Màster METIP té per objectiu la formació de professionals en els camps de la demografia i de l'anàlisi i la gestió del territori. L'alumnat que el cursa pot escollir entre dos itineraris: *Demografia*, destinat a formar investigadors i professionals en mètodes avançats de l'anàlisi demogràfica, i *Ordenació del Territori, Desenvolupament Local i Planificació Territorial*, que té per objectiu principal la formació d'experts en la planificació i la gestió del territori. L'orientació d'aquesta segona especialització és eminentment aplicada i permet a l'estudiant la participació en l'exercici pràctic d'elaboració d'instruments de planificació d'escala territorial. Les característiques d'aquest exercici en què han participat 34 alumnes procedents de 6 països diferents (Espanya, Itàlia, Mèxic, Colòmbia, Equador i Xile) han estat les que a continuació es detallen.

1. *Integració*. El programa troncal del Màster METIP d'enguany ha tingut per objectiu l'elaboració per part dels estudiants d'un pla per a la gestió del territori de l'illa de Formentera, que inclogués tots els atributs –formals i de contingut- exigibles en un document que hagués de ser després debatut i tramitat administrativament. Per fer-ho, s'ha integrat el contingut dels quatre mòduls docents que integren el Màster durant el seu primer semestre de l'any, en un sol programa, la qual cosa ha permès abordar la temàtica del planejament i la gestió del territori des de diversos vessants: teòrica i conceptual (mòdul *Temes avançats*), anàlisi dels usos del sòl i estudi del paisatge (mòdul *Sistemes d'informació geogràfic, planejament i paisatge*), dinàmiques territorials i escenaris de futur (mòdul *Ciutat i espais metropolitans*), planejament i polítiques territorials (mòdul *Ordenació del Territori*). Així, s'han volgut impartir els continguts tècnics i teòrics necessaris per a la confecció d'instruments d'ordenació del territori al mateix temps que els estudiants estaven immersos en l'elaboració d'un instrument concret.

2. *Transversalitat.* Cada un dels mòduls ha estat impartit per un coordinador i un professor especialista, s'ha comptat així mateix amb un coordinador general per al treball dels estudiants i la col·laboració del geògraf mallorquí Jaume Mateu per a la preparació del treball de camp. En total, doncs, el cos docent ha estat integrat per 10 professors, que han mantingut al llarg de tot l'exercici reunions periòdiques de coordinació. El contingut de les matèries ha estat integrat en un únic programa troncal, que figura en el *Quadern de la Troncal* que trobareu com a annex del present document. Aquesta integració dels continguts de les matèries resulta del tot necessària a l'hora d'abordar un exercici d'anàlisi i de planejament territorial, que ha de tenir, com és ben sabut, un caràcter eminentment multidisciplinar i transversal, que aplegui les aportacions conceptuals i tècniques de diversos camps de les ciències socials i l'ordenació del territori. D'altra banda, aquesta aproximació transversal resulta essencial per tal d'avançar cap al model d'aprenentatge proposat per l'Espai Europeu d'Educació Superior, model basat no tant en la compartimentació temàtica de coneixements, sinó en l'aprenentatge de les competències necessàries en cada camp del saber i la pràctica professional. En adoptar aquest model docent, el Departament de Geografia reprèn l'experiència dels programes troncats impulsats, ja als anys setanta, en el si de la Llicenciatura de Geografia, pel professor Enric Lluch, recentment desaparegut.
3. *Contextualització.* Així mateix, era necessari oferir als participants al programa una contextualització de la tasca empresa, tant d'abast general, com referida específicament al territori estudiat. Així, pel què fa al coneixement de l'illa de Formentera, es va voler complementar l'estudi de les fonts bibliogràfiques, estadístiques i cartogràfiques necessàries per al treball, amb una conferència inaugural a l'Institut d'Estudis Catalans, a càrrec del geògraf Joan Vilà i Valentí, autor d'una de les primeres monografies geogràfiques de l'illa, així com amb diversos encontres i debats amb les institucions, gestors i entitats cíviques formenterenques durant el treball de camp. Pel que fa a l'emmarcament del treball en el debat sobre el planejament i la gestió del territori a l'Estat Espanyol i a Europa, es va complementar la docència del Màster amb l'organització del cicle de conferències *Ordenació del Territori: teoria i pràctica*, en el que participaren, durant els mesos d'octubre i novembre 2012, sis destacats experts catalans, balears i europeus en aquest camp.

4. *Mètode.* Com s'ha dit, s'ha volgut realitzar un treball eminentment aplicat, de tal manera que l'aprenentatge es produís, precisament, a través de la confecció d'un exercici concret de planejament, d'acord amb els mètodes de *learning by doing*. Tanmateix, s'ha procurat que el projecte no consistís en una simple pràctica empírica, sinó facilitar al mateix temps als participants els elements conceptuals i teòrics per reflexionar sobre les bases i les implicacions del projecte en curs. Així, la docència de cada mòdul s'ha distribuït en tres parts: un terç dedicat a les bases teòriques i conceptuals, un terç a facilitar coneixements de caràcter aplicat i un terç de tasca de taller per a l'elaboració, debat i redacció del pla.
5. *Treball de camp.* Part essencial del projecte ha estat el treball de camp a l'illa de Formentera que va tenir lloc entre els dies 14 i 17 d'octubre de 2012. Els objectius essencials de treball de camp eren tres: proporcionar el coneixement directe del territori del qual ens proposàvem treballar i recollir informació i debatre amb els responsables institucionals, gestors del territori i entitats ciutadans la problemàtica territorial de l'illa. El treball va ser preparat en un viatge de reconeixement efectuat el mes de setembre i va consistir en quatre dies d'exploració en bicicleta i a peu del conjunt del territori de l'illa, així com en sessions de treball amb representants del Consell Insular de Formentera, del Parc Natural de Ses Salines d'Eivissa i Formentera i del Grup d'Ornitologia Balear.
6. *Treball de grup.* L'altre pilar en què s'ha basat l'exercici ha estat el treball de grup, tant per part dels professors com dels participants. Pel què fa al cos docent ja s'ha indicat que la coordinació dels continguts, el mètode i la logística de l'exercici ha estat assegurada a través de reunions periòdiques. Pel què fa als estudiants, han estat distribuïts en 8 grups de treball cada un d'ells integrat per 4 o 5 membres. El fet que els participants procedissin de 6 països (i 2 continents) diferents, parlessin i escrivissin habitualment en tres llengües diverses (català, castellà i italià) i comptessin amb *backgrounds* disciplinars variats (geografia, sociologia, ciències ambientals, enginyeria) ha permès constituir equips de treball complexos que integressin capacitats i aproximacions diverses, tot aproximant-se així a la realitat dels equips interdisciplinars que és, com és sabut, un dels principals requeriments dels exercicis de planejament territorial i urbanístic. El treball de cada equip ha estat integrat en debats de conjunt, de manera que després de cada fase del treball s'ha celebrat una presentació dels resultats obtinguts pels equips i un debat de conjunt per tal d'establir els passos a seguir i acordar les decisions de caràcter normatiu. Aquests debats s'han produït en tres moments diversos: en l'elaboració de la diagnosi que cloïa l'elaboració de la memòria de reconeixement territorial, en l'adopció dels criteris de planejament i també en la formulació de les propostes.

7. *Definició de l'estructura.* Definits els objectius de l'exercici, establert el mètode de treball, transmeses les bases teòriques i conceptuals de cada matèria, efectuat el reconeixement territorial i constituïts els grups de treball, calia donar el pas decisiu de decidir l'estructura i el caràcter del document. Com s'ha dit, l'objectiu de l'exercici ha estat l'elaboració d'un document de planejament que comptés amb tots els atributs i característiques d'un document que hagués de ser objecte de tramitació real. Així, el document s'ha estructurat en cinc parts -I. Marc General; II. Memòria (Marc físic i ambiental, Recursos, Paisatge, Dinàmiques i Escenaris); III. DAFO; IV. Criteris (Valors i Objectius); i V. Proposta (Propostes i Projectes)- i un total de nou capítols, tal com es pot veure en l'índex d'aquest volum. Els capítols han estat al seu torn dividits en epígrafs, a raó de 8 epígrafs cadascun. L'eficàcia i la rapidesa en l'elaboració del document haurien recomanat adjudicar l'elaboració de cada capítol a un grup diferent, però això hauria tingut l'inconvenient evident d'especialitzar de manera excessiva la tasca dels participants. Així, per a l'elaboració dels capítols s'ha assignat l'elaboració d'un epígraf de cada capítol a un grup diferent. D'aquesta manera, tot i l'evident complexitat del mètode, s'ha volgut aconseguir allò que era l'objectiu essencial de l'exercici: que l'alumne comprengué i participés directament en la concepció, debat, elaboració i redacció de totes i cadascuna de les fases que integren un pla de gestió del territori.
8. *Sistema de redacció.* La voluntat de portar la tasca de manera conjunta presentava la dificultat de la redacció del document per moltes mans, incrementada encara per la diversitat lingüística. Pel què fa a aquesta darrera qüestió, atenent als principis de l'Espai Europeu d'Educació Superior, es va adoptar el criteri de no suprimir la diversitat, sinó integrar les diverses llengües en el document, d'acord amb la que volgués emprar cada un dels redactors. Resolt aquest problema, subsistia però la dificultat de la redacció conjunta. Per fer-hi front s'ha optat per construir el document sobre una plataforma Wiki, allotjada en el servidor del Grup d'Interès en Innovació Docent en Educació Superior (GI-IDES: WIKI) de la UAB, a la que han tingut accés cada un dels participants en el programa. En aquesta plataforma s'han pogut anar abocant els continguts de les diverses fases d'elaboració dels textos, que posteriorment s'han anat completant i perfeccionant amb la intervenció del conjunt dels redactors, sota la tutela, moderació i correcció dels professors. La utilització d'aquesta eina es tracta d'un exercici innovador, al nostre coneixement, en processos de planejament i mai havia estat emprada per un projecte d'un abast comparable en la docència de l'ordenació del territori a Catalunya.

9. *Caràcter del document.* Pel què fa als resultats del treball, val a dir, en primer lloc, que el document que aquí es presenta n'és només una part i, segurament, no la més important: els coneixements i l'experiència adquirida per cada un dels participants eren l'objecte de l'exercici i n'han de ser considerats el principal guany. D'altra banda, és evident que, tot i que el treball realitzat vol reunir totes les característiques formals d'un document de planejament, no pot ser considerat altra cosa que un exercici didàctic -per la temporalitat, els mitjans i l'equip amb què s'ha elaborat. Pel que fa al seu caràcter, el document pot ser considerat com unes *Bases per a la gestió del territori de l'illa de Formentera*, en el sentit que en les seves diagnosi i les seves propostes s'hi apleguen aspectes de caràcter físic, de gestió i estratègic. Volgudament, el document no és, doncs, un pla de caràcter estrictament urbanístic –amb la determinació del règim jurídic del sòl, la seva classificació i l'assenyalament dels seus usos- ni és tampoc un pla de caràcter exclusivament estratègic – amb la discussió d'objectius de caràcter econòmic i social i els mitjans i els acords necessaris per assolir-los. El document tracta de conjunyar aspectes que podrien correspondre a un i altre tipus d'exercici de planificació –urbanístico-territorial i estratègica- tot ampliant així l'abast de l'aprenentatge dels estudiants (i connectant, sigui dit de passada, amb les tendències que prevalen cada vegada més en el camp disciplinar que veuen en aquestes classificacions unes barreres cada vegada més caduques).
10. *Propostes i projectes.* El document es clou amb la formulació de vuit propostes per a la gestió del territori de Formentera. Es tracta de vuit propostes corresponents a altres tants àmbits: l'accessibilitat exterior i les costes; els recursos i l'energia; els espais oberts i la gestió dels espais agraris; el paisatge; l'habitatge; les activitats econòmiques; el sòl urbà i l'edificació dispersa; i la mobilitat interior. Cada una d'aquestes propostes conté, al seu torn, diversos projectes dissenyats per aconseguir la seva concreció territorial. Es tracta d'un total de 36 projectes que han estat estudiats en detall, fins a assenyalar-ne no només els objectius i les actuacions que serien necessaris per tal de dur-los a terme, sinó també els agents implicats en el seu eventual desenvolupament, la localització, la temporalitat, els recursos necessaris, la concertació, la tramitació, l'avaluació i el seguiment. Les fitxes resum de cada un d'aquests projectes, així com els pòsters concebuts per a la seva visualització, es troben al final del document. Aquestes vuit propostes i trenta-sis projectes constitueixen doncs la part propositiva del document i el culminen.

Com es pot veure, el treball efectuat ha estat, eminentment, un esforç col·lectiu, els resultats del qual no s'han fet evidents fins que la feina ha estat closa. Així, més d'un participant ha pogut exclamar-se en veure la magnitud i la complexitat del document de planejament produït entre tots. És, un cop més, la constatació de la potència de l'esforç conjunt i de la necessitat del treball en equip en la nostra disciplina. Aquest esforç, tanmateix, no hauria pogut arribar a bon port sense el compromís de la direcció, el claustre i els serveis administratius del Departament de Geografia de la UAB, ni sense l'acollida generosa de les institucions i entitats de l'illa de Formentera que han volgut ajudar-nos en el treball: el Consell Insular, el Consorci Formentera, el Parc Natural de Ses Salines d'Eivissa i Formentera i el Grup d'Ornitologia Balear. Per als alumnes i professors que han pres part en el treball seria una gran satisfacció si, en correspondència a l'hospitalitat rebuda, els resultats d'aquest exercici didàctic poguessin resultar d'alguna utilitat a les institucions i a la ciutadania de l'illa. Tanmateix, el contingut del treball, amb les seves anàlisis, criteris i propostes, així com els eventuais errors que poguessin incloure-s'hi, és responsabilitat exclusiva dels autors i del cos docent que ha dirigit l'exercici, per la qual cosa de cap manera compromet a les institucions esmentades.

S'ha dit sovint que l'ordenació del territori resulta una pràctica essencial per tal d'aprofitar les oportunitats i fer front als reptes que les transformacions de les societats contemporànies generen sobre l'espai. Això és tant més necessari en les circumstàncies actuals, quan les tensions econòmiques tendeixen molt sovint a agreujar la problemàtica ambiental, les dificultats funcionals i les desigualtats socials. Per desenvolupar aquesta pràctica en benefici de la col·lectivitat és necessari disposar de capacitat tècnica d'anàlisi i de proposta. Però cal també la voluntat de posar aquesta capacitat al servei de la ciutadania i d'aquells qui malden per fer prevaldre els interessos col·lectius per damunt dels particulars. Aquest treball ha estat concebut amb la finalitat primordial de dotar els alumnes d'aquella capacitat tècnica. Però no hauria assolit plenament els seus objectius si els estudiants que l'han confegit amb tant d'entusiasme no haguessin fet seva la necessitat de compromís cívic en la pràctica de l'ordenació del territori.